

УДК 305:177.82

Л. Ю. Левченко

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНА САМОТНОСТІ: ЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Особлива увага приділяється етико-філософському аналізу сутності феномену самотності яка в філософії традиційно пов'язувалася з особливостями світосприйняття людини, станом її душі, мотивацією вчинків та самосвідомістю, а також філософському аналізу гендерного виміру самотності.

Ключові слова: самотність, стать, гендер, маскулінність, фемінність, андрогінність, чоловіче, жіноче.

Особое внимание уделяется этико-философскому анализу сущности феномена одиночества, которое в философии традиционно связывалось с особенностями мировосприятия человека, состоянием его души, мотивацией поступков и самосознанием, а также философскому анализу гендерного измерения одиночества.

Ключевые слова: одиночество, пол, гендер, маскулинность, феминность, андрогенность, мужское, женское.

Special attention is given to the ethical-philosophical analysis of the essence of the phenomenon of loneliness in philosophy traditionally associated with the peculiarities of human perception of the world, the state of his soul, motivated behavior and identity, as well as the philosophical analysis of the gender dimension of loneliness.

Key words: solitude, sex, gender, masculine, feminine, androgen, male, female.

© Л. Ю. Левченко, 2012

Постановка проблеми. Проблема самотності є актуальною для будь-якої епохи. Самотність – це стан, який викликає комплексне і гостре переживання, що виражає особливі форми самопізнання, ставлення до себе та світу. Самотні люди відчують себе покинутими, непотрібними, загубленими, переживають невимовні страждання, що часто призводить до руйнації їх ролей у соціумі. Все це є особливо актуальним для сучасного українського суспільства, яке рухається від посттоталітарного до демократичного буття.

Сучасні філософські дослідження проблеми самотності як однієї з найважливіших властивостей життєвого світу особистості необхідні для аналізу багатьох філософських проблем, що стосуються різних проявів людського буття. Тому тематика, пов'язана з феноменом самотності, викликає постійний інтерес у філософів, психологів, культурологів, соціологів, педагогів тощо.

Проблематика людської самотності є багатогранною та багатоаспектною, до неї постійно звертаються як зарубіжні, так і українські вчені, що також свідчить про її актуальність. Щодо сутності людської самотності, то у філософії вона традиційно пов'язувалася з особливостями світосприйняття людини, станом її душі, мотивацією вчинків та самосвідомістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен самотності в гендерному контексті з урахуванням різних екзистенційних вимірів людського буття вперше у вітчизняній філософській антропології дослідив Н. Хамітов, який увів у сучасну українську філософську літературу поняття «екзистенційна самотність». Важливі проблеми життєвого світу людини як частини духовної культури розглядалися також у роботах В. Андрущенка, А. Бичко, І. Бичка, С. Кримського, В. Малахова, М. Михальченка, М. Поповича. У сучасній українській філософії осмислюються проблеми життєвих стратегій людини, що можуть привести до ефективної або спотвореної комунікації, аналізується етика відповідальності у соціальному бутті людини (Г. Горак, А. Єрмоленко). У вітчизняній філософії гендерний підхід представлено роботами В. Гайденко, І. Жеребкіної, О. Забужко, Н. Лавриненко, С. Оксамитної, І. Предборської, Н. Чухим.

Мета статті полягає в етико-філософському дослідженні феномена самотності, зокрема, гендерного виміру самотності.

Виклад основного матеріалу. Самотність – гостре емоційне переживання, яке пов'язане з руйнуванням свого внутрішнього стану й виникненням відчуття нереалізованості та

непотрібності. Самотність має багато різновидів, а тому людина, потрапляючи в пастку, ще не розуміє, що воно таке. Різновид самотності – це наслідок розвитку людства, де кожен існує сам по собі. Людині здається, що оточуючий її світ є раціональним, що є якісь загальні закони світу. Але вона доходить висновку, що світ для неї абсурдний, чужий, як і все її життя.

Кожна людина перебуває у власному світі, і кожен із цих світів автономний і абсолютний, поєднання їх неможливе, а тому і неможливе подолання самотності, яка існує у цивілізаційних формах існування людини. Самотність – це продукт цивілізації. У філософії персоналізму самотність була такою категорією, над якою багато хто замислювався: «Людина, яка самотньо шукає Бога, самотньо несе свій хрест, самотньо приймає дари божої благодаті, вірить у Божественний Промисел. Це звільняє її від відповідальності за суспільство та за близьких. Людина самотньо шукає порятунку і самотньо стоїть перед обличчям Бога» [2, с.287].

Коли особистість втрачає своє “Я”, то це є своєрідною формою самотності. Для творчої особистості стан самотності є бажаним і є великою спокусою, але позбутися його вона не може. І цей процес є вбивчим для творчої особистості і стає трагедією.

На думку А. Камю: «Коли світ можна пояснити хоча б у не зовсім надійних доведеннях, він для нас рідний. Навпаки, людина відчуває себе чужою у всесвіті, раптово позбавленою наших ілюзій і спроб пролити світло на нього. І це вигнання нездоланне, оскільки людина позбавляється пам'яті про втрачену батьківщину або надії на землю обетовану. Розлад між людиною і життям, що її оточує, між актором і декораціями й дає, власне, відчуття абсурду. Всі здорові люди коли-небудь та замислювались про самогубство, а тому можна без додаткових пояснень визнати, що існує прямий зв'язок між цим почуттям і тяжінням до небуття» [1, с.32]. Оскільки самогубство є певною мірою вирішенням проблеми абсурду існування, зокрема самотнього, воно має феноменологію шляху.

Усамотнення як закономірність інтелектуального розвитку людини, як наслідок її прагнення до пізнання світу: якщо людина не зможе усамотнитись, то вона не здатна опанувати цей світ. З іншого боку, усамотнення призводить до стану самотності і вбиває людську душу, і тоді людина шукає вихід із такого становища.

Незахищеність людини у світі, абсолютна самотність та самоствердження – це умови людського існування у їх первісному вигляді, ознаками якої й наділяється маскулінний світ.

Маскулінний світ сьогодні інтерпретується відповідно до існуючих у сьогочасному психоаналізі парадигм, світ, який породжений материнством, світ, що вийшов із хаосу первісного лона землі: «Спочатку з'являється жінка, а чоловік «народжується». Первісною початковою мірою є земля, основна материнська субстанція. Всі видимі істоти виходять з її лона, і тільки потім відбувається розділення на статі, чоловіче й жіноче не виникають одночасно; це явища різного порядку... Жінка первісна, а чоловік – лише те, що виходить з неї. Вона є часткою видимого, але постійно змінюваного створеного світу; він існує лише у тлінній формі. Жінка живе як вічне, самотнє, незмінне; чоловік же, розвиваючись, підпадає під повсякчасний розклад» [3, с.70].

Самотність, як психологічний стан, не характерна для молоді, бо саме в такому віці людина може реалізувати себе. Саме зі старістю приходить побоювання і самотність, що призводить до погіршення здоров'я і страху смерті. У самотніх людей занижена самооцінка. Саме жінку завжди пронизує думка, що доля її оминає, накопичуючи погане передчуття, пригнічений настрій, роздратування. Жінка, вірячи у всі ці негаразди, сама стає самотньою. Ці елементи відчуються лише тоді, коли люди вірять у них. У свідомості кожного вони мають своє неповторне значення.

Жінка відчуває себе самотньою також і від відчуття провини. Почуття провини може формувати життєву філософію жінки, і за допомогою цього почуття можна добитися контролю над її особистістю.

Відсутність роботи, незначні заробітки, відчуття соціальної непотрібності викликають почуття покинутості, а також самотності.

Для кожного, хто замислювався над самотністю як трагедією людського буття, очевидним є те, що однією з причин є поділ життя на чоловіче та жіноче. У сучасному світі самотньою ми називаємо ту людину, яка перш за все не має пари, тобто неодружений чоловік та незаміжня жінка.

Самотня жінка – одна із найбільш незахищених категорій населення. Вона страждає від таких негативних явищ, як безробіття, скорочення робочих місць, оскільки самотність означає для неї не лише втрату матеріального добробуту, але й можливості реалізувати себе у професійній сфері. Самотні жінки, які мають роботу, успіх, компенсують своє становище цим успіхом, розуміючи, однак, що життя все-таки неповноцінне. Самотня жінка відрізняється від жінки, яка має родину, своїм емоційним станом. Однак деякі жінки бувають без родини, але вони не

вважають себе самотніми. Як стверджують психологи, жінка може відчувати себе щасливою навіть при відсутності чоловіка і дітей.

Не менш важливим є рівень усвідомлення цієї проблеми та її вирішення. Жінка може уникати відчуття самотності за рахунок гендерної рівності в різних сферах життя: спілкування, кар'єра, бізнес, взаємини в родині та на роботі. Але, з іншого боку, на сучасному етапі перетворення, що відбуваються у різних сферах суспільного життя, спрямовані на утвердження рівних прав і можливостей чоловіків і жінок, наражаються на перешкоди, що були створені ще в комуністичному минулому. Це традиції, які пропагуються старими гаслами, ставлення до рівності за ознакою статі, вирізнення пріоритетів для окремих груп населення, а також спотворені знання про реальні форми і справжні розміри дискримінації, з якою стикаються чоловіки й жінки в сучасному житті. Як наслідок, сьогодні майже кожна друга людина стверджує, що в українському суспільстві існує гендерна нерівність. За такої ситуації, що склалася в суспільстві, люди відчують себе непотрібними, зайвими, викинутими за межі соціуму, а тому залишаються наодинці із собою і відчують абсолютну самотність.

Жіноча самотність проявляється ще й через перешкоди на шляху до кар'єрного росту. Домінує у масовій свідомості думка, що в українському суспільстві жінкам складніше просуватися кар'єрними сходинками, ніж чоловікам. Жінка вважається кращим виконавцем, ніж керівником, чоловіки – навпаки. Але існує така причина, як перевантаженість жінок домашніми справами й вихованням дітей, що впливає на їхні можливості кар'єрного і професійного зростання.

Більшість переконана в існуванні такого стереотипу: «політика – не жіноча справа», внаслідок поширення якого жінці важче, ніж чоловікові, стати депутатом чи обійняти відповідальну керівну посаду.

Така ситуація склалася тому, що у суспільстві існують сталі погляди стосовно багатьох сфер життя і розподіл на чоловічі й жіночі ролі. Вважається, що жінки консервативніші, частіше невпевнені в собі і залежні від думки інших, мають гірше самопочуття, схильні до депресій, частіше відчують себе самотніми, меншу реалізованість у професійному сенсі, нижчий матеріальний рівень.

У повсякденному житті жінки частіше за чоловіків потрапляють у ситуації дискримінаційного характеру. Це надмірне навантаження жінки при розподілі сімейних обов'язків. Але більшість таких випадків, на які наражається жінка, трапляються на роботі, зокрема, це неможливість обіймати керівні посади, отримання меншої оплати за однаково виконану із чоловіками роботу.

Усі ці питання залишаються актуальними для українського суспільства, але нині характерним є зростання усвідомлення цього і чоловіками, і жінками. Недооцінюється роль жінки в суспільно-політичному та громадському житті. Жінки й надалі залишаються незахищеною категорією суспільства. І хоча жінки куди частіше за чоловіків заявляють про свої складнощі в суспільному житті, чоловіки й надалі стверджують, що це не залежить від статі.

Тому для зміни у масовій свідомості поширених стереотипів потрібна тривала й системна інформаційно-просвітницька робота, спрямована на утвердження в суспільстві рівних прав і можливостей між чоловіками і жінками.

Системи цінностей жінок і чоловіків відрізняються. Для жінок найголовнішим є створення сім'ї та щастя власних дітей, а для чоловіків – матеріальне забезпечення сім'ї та наявність постійної роботи. Жінки великого значення надають відвертості у взаєминах; спокою і затишку в сім'ї; кохання. Тому система цінностей жінок переважно має чуттєво-емоційний характер, а система цінностей чоловіків – матеріально-прогностичний характер.

Внутрішня самотність переживається жінкою завжди болючіше, ніж чоловіком, адже жіноче начало по своїй глибинній суті призначене для душевної взаємодії і породження нового життя. Жіноча творчість значною мірою полягає у творенні душевних взаємин між людьми. Саме це зумовлює принципово інше ставлення жінки – порівняно з чоловіком – до внутрішньої самотності [4, с.106].

Існує індивідуальна самотність чоловіка і жінки, проте вона може виникати і в колективі. Сучасний філософ Н. Хамітов дає визначення колективної самотності: «Колективна самотність – це самотність, яка зумовлена наявністю метанаративів, що з'єднують ту чи іншу групу людей і водночас віддаляють її від інших груп» [4, с.107]. Далі автор зазначає, що таке віддалення стає відчуженням цілих спільнот та націй, яке може перерости у справжню агресію.

Взаємодія стосунків чоловіка та жінки породжує сім'ю. Сім'я виступає такою формою людського життя у суспільстві, члени якої пов'язані між собою спільним походженням і пам'яттю про це спільне походження. Роль чоловіка або дружини безпосереднім чином впливає на її або його позицію в суспільному житті, зокрема у трудових відносинах. Це пов'язано з витратами часу на ведення домашнього господарства; обмеженням часу на справи, які не стосуються дому; подвійним навантаженням на роботі та вдома; психологічним самовизначенням особи

як залежної або незалежної; загалом перенесенням своєї позиції та поведінки вдома на сферу соціальних відносин поза ним.

Чоловіча самотність стає самотністю трансцендуючого духу. Це самотність по відношенню до себе та по відношенню до жінки, яка не встигає за міфологічним та соціальним рухом чоловіка.

Жіноча самотність є самотність жаліючої та люблячої душі, яка постійно віддає у поза-родинний простір своїх підростаючих дітей і мусить змиритися з існуванням у цьому просторі чоловічого духу [4, с.168].

Дослідження «жіночого» та «чоловічого» начал започаткували вивчення проблем розвитку культури як соціального інституту, що яскраво відображає становище жінки у суспільстві. Із зміною сучасної гендерної структури світу змінюються чоловічі і жіночі ролі. Гендерний підхід формулює нову відповідь на очевидне порушення патріархальної моделі світу у зв'язку з активним входженням жінки в культуру ХХ століття. Жіночий чинник наполегливо і стрімко вривається в сучасну картину світу, потребує переосмислення багатьох засад цивілізації, у тому числі місця та ролі жінки у світі, без вирішення яких неможливий поступальний розвиток.

Гендерні дослідження вирости з жіночих досліджень і перерости їх, розширивши коло досліджуваних питань на сфери людської життєдіяльності.

Проникаючи в різні сфери гуманітарних наук, вбираючи в себе найновіші методологічні розробки, цей підхід прагне перебудувати попередні структури і брати участь у структуруванні нової культурної моделі. Гендерні дослідження спрямовані на вивчення соціальних і культурних концепцій жіночого та чоловічого.

Висновки. Самотність чоловіка і жінки виникає і змінюється разом з культурою. Як показують сучасні дослідження, самотність включена до історичного процесу розвитку свідомості й суспільства. У формуванні гендерної свідомості вагому роль відіграють література, телебачення, газети, журнали, які представляють моделі поведінки у різних сферах життя. Уявлення про відмінності статей і пов'язані з ними норми поведінки виражаються у формі пояснень особливих якостей і обов'язків, переваг і обмежень, сутності, призначення, що властиві чоловічій і жіночій статі. Тому шляхи подолання самотності чоловічої і жіночої будуть залежати від професіоналізму журналістів, авторів різних гендерних досліджень, керівників засобів масової комунікації, які, дотримуючись етики й об'єктивності відображення дійсності, даватимуть уявлення про цінності й пріоритети гендерної симетрії.

Бібліографічні посилання:

1. Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде / Альбер Камю // Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1989. – 398 с.
2. Коссак Е. Экзистенциализм в философии и литературе / Коссак Е. – М.: Политиздат, 1980. – 360 с.
3. Нойманн Э. Происхождение и развитие сознания / Нойманн Э. – К.: Ваклер, 1998. – 468с.
4. Хамітов Н.В. Самотність у людському бутті: досвід мета антропології / Хамітов Н.В. – К.: Гранослов, 2000. – 252 с.

УДК 316.66:159.922.1

О. А. Кобзева

МЕТАФІЗИКА ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Визначено вплив гендерного фактору на систему стереотипів і необхідність модифікації гендерних відносин як запоруку гармонійного і стабільного розвитку суспільства, що має бути засноване на рівності і свободі реалізації особистості. Підкреслено, що у наш час людство повинно осмислити і якнайскоріше розв'язати свої складні проблеми буття та виклики цивілізацій. Ситуація може змінитися на краще якщо людина по-новому самопізнає себе – створить цілісний образ самої себе, в якому буде враховано багатоманітність виявів людського.

Досліджується ціннісний потенціал гендерного мислення з точки зору можливості його впливу на процес трансформації цінностей суспільства та перспективу формування на цій основі розуміння відносин між людиною і людиною в контексті сучасної філософії.

Ключові слова: стереотип, гендерні відносини, стать, гендер, самопізнання, дослідження гендерних відносин, філософський дискурс